

ROLUL REFORMELOR LUI ȘTEFAN CEL MARE ÎN CONSOLIDAREA ADMINISTRATIVĂ A ȚĂRII MOLDOVEI (III)*

Alexandru ROMAN,
rector al Academiei de Administrare Publică de pe lângă Președintele
Republicii Moldova, doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar

SUMMARY

The famous scholar and specialist in the field of the history of public administration from Moldova aims at the analysis of the role of the Great Moldovan ruler, Stephen the Great in the administrative consolidation of the Moldovan State. Taking "the historical event of epochal importance", the 650th anniversary from the creation of the Moldovan State, as a point of reference, the author affirms that the ruler substantially contributed to the institution of a personal system of central and local administration, known in history as "the traditional system of Moldovan administration".

Making references to the works by such Moldovan chroniclers as Grigore Ureche, Miron Costin and Ion Neculce and citing Mikhail Kogalniceanu and Nicolae Iorga, as well as the documents which remained since the time of Stephen the Great, the author manages to elucidate the process of administrative reforms started by the ruler Alexandru cel Bun and later implemented by his nephew, Stephen the Great III. The structure and the attributions of the Ruler's Counsel from Moldova, as well as those of the most important statesman are examined in the paper. The article is of special significance to all those who are interested in the glorious multi-secular history of the Moldovan State.

Documentele istorice atestă că pe o treaptă mai jos de acești mari dregători se aflau numeroși demnitari ai curții domnești, care îndeplineau diverse funcții administrative și militare. Aceștia erau funcționarii subalterni, care purtau același titlu, precum marele dregător, numai cu adăugirea sintagmei de "al doilea ori al treilea logofăt, vornic, vistiernic etc."

În contextul evoluției istorice a funcțiilor administrative un loc tot mai distinct îl ocupau slugile marilor dregători.

Aceștia erau, în primul rând, vorniceii, spătăreii, bănișorii, păhărniceii etc., care aveau ca sarcini mobilizarea locuitorilor la diverse prestații.

Dregătorul care purta titlul de **Marele cămăraș** era preocupat de administrarea cămării domnești. Printre atribuțiile principale ale acestui dregător se numărau: administrarea tuturor veniturilor, deosebite de veniturile publice ale vistieriei statului, pe care le avea domnitorul din dările percepute de la locuitorii târgurilor și ai

* Sfirșit. Început în nr. 1-2 (2009) ale revistei "Administrarea Publică".

satelor domnești, diferite amenzi etc.; supravegherea activității negustorilor, ce trebuiau să-și vândă mărfurile în conformitate cu regulile stabilite. În subordonarea marelui cămăraș se aflau: cămărașul de izvoade (secretarul la logofeție), cămărașul de ocnă (administratorul și casierul ocnelor de sare), cămărașul de rafturi (ce avea grija hamurilor și șelăriilor curții domnești), cămărașul de sulgerie, cămărașul de jîtniță, cămărașul de catastife etc. De asemenea, în contact cu acești dregători mari și mici mai activa cămărașelul, fiind un slujitor al *iatacului domnesc*.

Subalternii marilor dregători de la curte, adică ai celor cu atribuții private, se numeau curteni. Toți curtenii aveau obligații militare și făceau parte din oastea cea mică a domnitorului, constituind corpul de căpitani al oștirii.

Dregătoria privată a paharnicului în sec. XV-XVI se numea în documente de acum ceașnic (termen de origine slavonă). De asemenea, exista și un *ceașnic separat al doamnei*, adică al soției domnitorului.

Dregător de rang mic era și *aprodul*. Acești dregători proveneau din rîndurile feciorilor de boieri, pe care-i amplasau la curtea domnească *pentru a sluji domnitorului în calitate de valeți sau scutieri*. Scopul principal al acestora era de a face carieră.

Oficial, funcția de aprod în Moldova apare în sec. XV. *Aprozii erau subordonați vîtavului de aprozi*. În atribuțiile lor principale intra paza curții domnești, mobilizarea locuitorilor la diverse munci în folosul domnitorului, încasarea unor dări de la populație, aducerea forțată în fața Divanului domnesc a celor făcuți vinovați și sancționați (se numeau, la gene-

ral, "împricinați"), aplicarea unor pedepse ușoare etc. *Aprozii îl asistau pe domnitor și în campaniile militare*, pe cîmpul de luptă. De exemplu, era cunoscută întregii țări *fapta aprodului Purice, care i-a salvat viața lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Șcheia, cedîndu-i propriul său cal*, etc.

Structura și atribuțiile Sfatului domnesc în Moldova istorică s-au dezvoltat în continuare și s-au consolidat definitiv îndeosebi în perioada domniei lui Ștefan cel Mare. Domnitorul efectuează un șir de completări, păstrînd aceeași ordine a curtenilor, el a modificat, de asemenea, componența Sfatului domnesc. În consecință, rangul și titulatura membrilor corespunde numai parțial cu cea stabilită în perioada lui Alexandru cel Bun. *Ștefan cel Mare a desființat unele dregătorii mai vechi, inclusiv cea de ploscar*. El a ridicat considerabil rolul *pîrcălabului de Suceava*, punîndu-l mai presus chiar decît *spătarul*. Această dregătorie a evoluționat în *portar de Suceava, care mai tîrziu, de la mijlocul sec. XVI, "după moda polonă" fu numit hatman*". Marele portar de Suceava devine comandantul militar al garnizoanei din Cetatea de Scaun a Moldovei.

Astfel, importantă funcție administrativă era cea de *mare portar de Suceava* din timpul domniei lui Ștefan cel Mare, pe care o deținea *boierul Luca Arbure*. Însă ultimul era ostil puterii centralizate, pentru care opta domnitorul. Documentele istorice atestă că Luca Arbure a complotat împotriva lui Ștefan cel Mare. După trecerea în neființă a acestuia, portarul de Suceava Luca Arbure a avut o influență decisivă în eșalonul de vîrf al administrației domnitorului Bogdan III. Începînd cu anul 1517, a devenit chiar tutorele noului domnitor

minor Ștefăniță Vodă. Însă peste câțiva ani, în aprilie 1523, a fost scos de către domnitor din înalta funcție de mare portar de Suceava. Fiind acuzat de hienenie, marele demnitar Luca Arbure este decapitat la porunca lui Ștefăniță Vodă împreună cu cei doi fii ai săi.

Sînt atestați documentar mai mulți pîrcălabi (termen de origine maghiară), care au administrat cetățile și ținuturile la diferite etape. Bunăoară, în perioada domniei lui Ștefan cel Mare erau cunoscuți pîrcălabii de cetatea Chilia Ivașco și Maxim, care la 14 iulie 1484, miercuri, după 8 zile de asediu al turcilor, au pierdut cetatea moldovenească de la Dunăre. La 5 august 1484, pîrcălabii de Cetatea Albă, Gherman și Ioan, au fost, de asemenea, nevoiți să capituleze în fața agresiunii turcești, după un îndelungat asediu naval, de pe Marea Neagră.

Marele dregător Costea Andronic, de exemplu, fiind membru al Sfatului domnesc încă din anul 1437, era un aprig susținător al domnitorului minor Alexandrei (primul inițiator al formei specifice de *domnie sub tutelă*, fiind minor, de doar 6 ani, și *tutelat* de tatăl său, Iliș).

Dregătoria marelui spătar este atestată documentar în cadrul reformelor administrative ale lui Alexandru cel Bun. Primul mare spătar apare în documente din anul 1432. Această dregătorie a fost deținută de *marele spătar Dienie pînă în anul 1445*. Important este că, deși situația politică în țară în acea perioadă era extrem de instabilă, acest dregător s-a menținut în funcție mai bine de 10 ani. Apoi, încă din perioada domniei lui Alexandru cel Bun, este atestat marele dregător *Ivan Cupcei*, membru al Sfatului domnesc din anul 1422. Sau din perioada domniei lui Ștefan II (august 1442-13 iulie 1447) în Sfatul

domnesc se manifesta activ marele lui dregător Mircea Dulcescul, supranumit de contemporanii săi pentru capacitățile oratorice fenomenale "Limbă dulce".

Unul dintre primii adepți ai lui Ștefan cel Mare la urcarea sa la tronul Moldovei a fost Ion Dobrul. Acest mare dregător devine membru al Sfatului domnesc deja în anul 1457. El apare în documentele domnitorului drept primul martor în tratatul de pace din 4 aprilie 1459. Vărul domnitorului, marele dregător Duma, fiul lui Vlaicu, era membru al Sfatului domnesc din anul 1469. Domnitorul l-a trimis în solie în Ungaria în anul 1475. Membru al Sfatului domnesc devine în 1497 și marele dregător Dumșa, nepotul lui Ștefan cel Mare și fiul surorii sale Sora.

Renimit dregător al lui Ștefan cel Mare a fost, de asemenea, și Giurgiu Dolh, membru al Sfatului domnesc din 1503. Anterior, în anii 1483 și 1496, el a fost solul domnitorului în Lituania, urmărind obiectivul dezvoltării relațiilor politice bilaterale.

Marele dregător Radu Gangur a avut una dintre cele mai lungi cariere politice în Moldova medievală. Devenind membru al Sfatului domnesc încă în anul 1455, el a deținut aproape 40 de ani înalte funcții dregătorești. De asemenea, comparativ o perioadă îndelungată a deținut dregătoria de pîrcălab de Orhei Vechi, fiind în fruntea acestui oraș-cetate din anul 1478 și pînă în 1490.

Discipol al domnitorului Ștefan cel Mare a fost și marele dregător Hărman. El a activat în Sfatul domnesc cu începere din anul 1469, deținînd mai multe dregătorii înalte. De asemenea, a fost membru al soliei lui Ștefan cel Mare în Cracovia, trimis în aprilie 1499 pentru încheierea păcii cu Polonia.

În perioada domniei lui Ștefan al III-

lea este atestat pentru prima dată și marele dregător Iașco Hudici. În componența Sfatului domnesc a început să activeze din anul 1464. Acest dregător a fost întemeietorul familiei Movilă, care a dat Moldovei medievale o dinastie întreagă de domnitori - dinastia Movileștilor.

Cumnatul lui Ștefan cel Mare, marele dregător Isaia, era membru al Sfatului domnesc din anul 1457. Însă fiind învinuit în hiclenie, la 16 ianuarie 1461, împreună cu alți boieri-complotiști, a fost decapitat din porunca domnitorului.

Unul dintre cei mai credincioși dregători ai lui Ștefan cel Mare a fost marele dregător Eremia. Pentru slujba sa și meritele deosebite față de domnie, domnitorul l-a inclus în anul 1481 în componența Sfatului domnesc.

În evoluția istorică a procesului consolidării Sfatului domnesc un rol mare i-a revenit ulterior domnitorului Petru Rareș (1527-1538, 1541-1544). Chiar de la începutul lunii martie 1529, el a operat mai multe remanieri în Sfatul domnesc. Către această dată murise marele vornic Hrană și la 9 martie în locul lui a fost numit în dregătoria de mare vornic și membru al Sfatului domnesc Grozav. Ultimul trecuse de la dregătoria de mare pîrcălab de Roman, și în calitatea lui de mare pîrcălab a fost numit Zbierea. La rîndul său, acest nou pîrcălab a lăsat vacantă dregătoria de mare stolnic. În această funcție domnitorul l-a numit pe Toader, fratele său de pe mamă, adică fiul Măriei Rareș de la Hîrlău.

În această componență neschimbată Sfatul domnesc s-a aflat pînă la 23 aprilie 1530. La acea dată Toader, fratele domnitorului, a fost numit mare pîrcălab de Hotin. Membru al Sfatului domnesc devine atunci și marele ceașnic Popescu.

Domnitorul Petru Rareș a fost primul care l-a lansat în viața publică pe fiul nelegitim al lui Bogdan III, viitorul domnitor Alexandru Lăpușneanu. În timpul celei de-a doua domnii Petru Rareș l-a numit mare stolnic și, astfel, Alexandru Lăpușneanu și-a început activitatea în cadrul organelor de administrare.

Astfel, dregătorul Nestor Ureche a fost mare vornic al Țării de Jos în perioada 1596-1601, fiind unul dintre cei mai activi susținători ai domnitorului Ieremia Movilă. Întemeietorul cunoscutei familii boierești Costin, boierul Iancu Costin, după stabilirea sa în Moldova, inițial a executat funcția de postelnic II (1625-1626), în anul 1627 a avansat pe scara ierarhică și a fost numit în dregătoria de mare postelnic, deținînd-o pînă în 1630; în anul 1631 este numit din nou mare postelnic, apoi ajunge și mare hatman (1633-1634).

Marele postelnic Gheorghe Catargi (1622-1623), după ce deține aceeași dregătorie în Muntenia, revine în Moldova din nou în funcția de mare postelnic (1626), fiind numit apoi în calitate de mare pîrcălab, activînd pe parcursul anilor 1627-1628 și apoi în 1631.

Un alt funcționar înalt cu același nume (după unele date, posibil, chiar aceeași persoană) a fost marele vistiernic Eremia, care se bucura de toată încrederea lui Bogdan III încă de la începutul domniei sale. Deja în anul 1506 ultimul a fost solul domnitorului la Veneția, Bogdan III l-a avansat mereu în dregătorii și pentru merite deosebite l-a inclus în 1516 pe marele dregător Eremia în componența Sfatului domnesc.

Reprezentanții înaltului clér, de asemenea, activau în cadrul Sfatului domnesc și jucau un rol considerabil în viața

politică a Țării Moldovei. Începînd cu un moment de semnificație supremă de "a unge" domnitorii, ei participau la luarea celor mai importante decizii de rînd cu marii demnitari de stat.

O argumentare veridică a acestor teze servește analiza situației oficiale a mitropoliților Moldovei pe parcursul jumătății a doua a sec. XVI. La startul acestei perioade zbuciumate episcopul de Roman (anii 1548-1551) Gheorghe a fost înscăunat în 1551 ca Mitropolit al Țării Moldovei, susținut direct de domnitorul Ștefan Rareș. Însă soarta acestui mitropolit a fost extrem de tragică. Deja în anul următor, 1552, a fost înlăturat din scaun și din Sfatul domnesc de noul domnitor Alexandru Lăpușeanu, văzîndu-se nevoit să pîrbească prin Polonia (apoi din 1564 activa la Mănăstirea de la Bistrița). Însă cu urcarea la tronul Moldovei a lui Ioan Vodă cel Viteaz, din porunca lui în anul 1572, fostul mitropolit Gheorghe a fost ars pe rug.

Printre cei mai destoinici funcționari se evidențiază marele dregător Duma Braevici, care era membru al Sfatului domnesc din anul 1441 și, inițial, îl susținea pe domnitorul Petru Aron, însoțindu-l chiar și în pîrbezie în Polonia, repede s-a convins de superioritatea politică a lui Ștefan cel Mare și a revenit în țară, devenind unul dintre cei mai aprigi adepți ai săi. Printre primii și cei mai fideli adepți ai lui Ștefan cel Mare se numără, de asemenea, marele dregător Ion Boureanu. El era membru al Sfatului domnesc cu începere din anul 1454 și a deținut înalte dregătorii în continuare, susținîndu-l pe gloriosul domnitor.

Marele dregător Costea, fiul lui Dan, care activa în cadrul Sfatului domnesc încă din anul 1437, s-a refugiat, la urcarea la tron a lui Ștefan al III, cu fostul domnitor

Petru Aron. Însă, foarte repede s-a orientat în situația politică creată atunci, acceptînd invitația lui Ștefan cel Mare și deja în 1458 a revenit în Moldova. Acest mare dregător a deținut înalte funcții de stat și în continuare.

Prinul pîrcălab cunoscut de la începutul domniei lui Ștefan cel Mare a fost marele boier Costea. Acest mare dregător deținea deja înalta funcție de pîrcălab între anii 1448-1453. Astfel, pîrcălabul Costea dispunea deja de o experiență solidă în această dregătorie.

Marele vornic Crasnăș, numit în funcție de Ștefan cel Mare, activa în Sfatul domnesc din anul 1458. Era un dregător activ și se bucura de susținerea domnitorului. Însă a căzut în dizgrație pentru faptul că în bătălia de la Baia (1478) cu ungurii a înlesnit fuga regelui rănit Matei Corvin și, din ordinul lui Ștefan cel Mare, a fost executat. De fapt, drept consecință a acelei bătălii victorioase pentru moldoveni, au fost decapitați mai mulți dregători și comandanți în diferite funcții: unii au fost învinuiți de domnitor de înaltă trădare, iar alții - pentru că nu au luptat cu destulă vitejie.

Marele logofăt Mihai a deținut, cu unele întreruperi, importante dregătorii între anii 1443-1456. Conducînd în toamna anului 1455 o solie moldovenească la Poarta Otomană, devine mai apoi unul dintre inițiatorii capitulării de la Vaslui a marii boierimi, prin care Moldova se obliga să plătească haraci Imperiului Otoman în sumă de 2 mii de galbeni. În primăvara anului 1456 a fost trimis la Istanbul să ducă sultanului primul tribut. Însă la urcarea lui Ștefan cel Mare la tronul Moldovei s-a refugiat în Polonia.

Marele dregător Costea Andronic, fiind membru al Sfatului domnesc din anul 1437, era un aprig susținător al domnitorului mi-

nor Alexandrei. După 12 ani de activitate în diverse dregătorii, a căzut în lupta de la Tămășeni, la 12 octombrie 1449, împotriva lui Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare. În evoluția istorică domnitorul Petru Rareș a operat o serie de remanieri în Sfatul domnesc la începutul lunii martie 1529.

Astfel, marele logofăt Toader Bubuiog a deținut înalte dregătorii în timpul domniei lui Petru Rareș. Fiind frate după mamă al domnitorului, acest înalt dregător în funcția de pircălab de Hotin și-a pierdut viața în decembrie 1538, când Petru Rareș a pornit război împotriva turcilor.

Fiul legitim al domnitorului, Bogdan Rareș, care a rezultat din prima sa căsătorie, continua să apară, cu începere din anul 1528 și pînă în 1534, în fruntea Sfatului domnesc.

Rolul decisiv al activității domnitorului Ștefan cel Mare și, în special, al reformelor sale politico-administrative în consolidarea Statului Moldovenesc pe parcursul celor șase secole și jumătate sînt înalt apreciate atît în țară, cît și peste hotarele ei.

Recent, în acest an aniversar, cînd celebrăm aniversarea de 650 de ani de la formarea statului, în Republica Moldova s-a aflat un cunoscut cercetător al istoriei perioadei gloriosului domnitor – Gheorghe Atanasov, doctor în științe istorice, docent

la Universitatea din Șumen, Bulgaria, cercetător științific superior și șeful unui grup științific de la Muzeul de Istorie din Silistra. Iată cum a apreciat savantul activitatea ilustrului domnitor: „Cînd Bizanțul deja căzuse, iar Rusia abia se ridica, *Moldova lui Ștefan cel Mare își anunșase cît se poate de serios pretențiile de a deveni o nouă „Romă”. În toată lumea ortodoxă atunci rămăsese o singură „verticală” – cea a lui Ștefan cel Mare*”.

Într-adevăr, această „stea astrală” a reprezentat o lumină călăuzitoare în viitorul proces controversat al dezvoltării Statului Moldovenesc în următoarele secole de existență a statalității naționale.

Această prioritate benefică s-a manifestat permanent în cele mai diverse și originale forme. Bunăoară, recent, în acest an aniversar, conform Hotărîrii Guvernului nr. 1431 din 16 decembrie 2008, în baza Hotărîrii Parlamentului nr. 249-XIV din 24 decembrie 1998, s-a decis emiterea de către Banca Națională a monedelor jubiliare și comemorative din seria „650 de ani de la întemeierea Statului Moldovenesc”, inclusiv „Moldova – 650 ani”, „Pravila lui Vasile Lupu – primul Cod de legi al Țării Moldovei”, „Letopisețele moldovenești din sec. XV-XVIII”, „Creștinismul în Moldova”.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandru Roman. Formarea Statului Moldovenesc și constituirea sistemului tradițional de administrare. Chișinău, AAP, 2008.
2. Ștefan cel Mare – personalitate marcantă în istoria Europei. 500 de ani de la trecerea în eternitate. Chișinău, 2004; Cel dintîi dintre principii lumii. Bibliografie. Chișinău, 2004.
3. Alexandru Roman. Activitatea administrativă a domnitorului Ștefan cel Mare. // Administrarea Publică, 2004, nr. 1-2 (partea I), nr. 3 (partea II).

4. Alexandru Boldur. Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457 - 1504). Studiu de istorie socială și politică. Madrid, Editura „Carpați”, 1970.

NOTE

¹ Din faptele străbunilor. - P.4

² A se vedea: Moldova. Publicație social-culturală și de arte. Serie nouă. 2009, nr. 4, pag. 12-14; „Независимая Молдова”, 2009. - P 59.

³ Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, 26 decembrie, nr. 233-236 (3326-3329). - Pag. 6

⁴ Analogic în antichitate oratorul grec Dio Chrysostomos era numit astfel, ceea ce în traducere însemna “Gură de aur”.

⁵ Clucerul în Valahia (Muntenia) a fost atestat tocmai la 25 august 1469.

⁶ Armașul în Principatul limitrof cu hotarul de sud al Moldovei este atestat circa în anul 1460.

⁷ În țara vecină, Valahia (Muntenia), șulgerul este atestat documentar la 7 noiembrie 1480.

⁸ Din faptele străbunilor. Chișinău, 1992. - P.42.

Prezentat: 2 februarie 2009

Recenzent: Ion JARCUTCHI, doctor în științe istorice, cercetător științific primar, director al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

E-mail: aroman@mail.ru